

Milan HRDLIČKA
Západočeská univerzita

DOI: 10.14746/bo.2023.1.8

Svět v češtině a svět češtiny

Nová reprezentativní studie významné představitelky soudobé lingvistické bohemistiky a didaktiky českého jazyka, prof. Marie Čechové, kterou v roce 2022 vydalo s podporou Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky pražské Nakladatelství Karolinum,¹ obsahově i tematicky navazuje na její předcházející rozsáhlé a přínosné knižní výstupy *Řeč o řeči* (2012) a *Život s češtinou* (2017) a s pětiletým odstupem tak uzavírá pomyslnou pozoruhodnou češtinářskou trilogii. Objemná autorčina práce o úctyhodném rozsahu bezmála tří set stran přináší cenné výsledky jejího soustavného a dlouholetého bádání ve zmíněných vědních oblastech, s nimiž vystoupila na tuzemských i zahraničních vědeckých konferencích nebo které publikovala při jiných příležitostech. Lze tedy jen uvítat, že je nyní představuje v kompaktním, vnitřně promyšleně strukturovaném a dostupném souboru.

V monografii je z různé perspektivy nazírán a rozebírán bohatý dokladový materiál čerpající z každodenní komunikace, ale také z řečové praxe ve škole i v médiích. Autorka publikace na základě dlouholetých zkušeností zaujímá hodnotící postoje k celé řadě podnětů a skutečností týkajících se jak řečového užívání českého jazyka, tak školské praxe a odborné přípravy budoucích vyučujících češtiny. Na stránkách knihy se ohlíží zpět, ale současně také naznačuje, jakým směrem by se mohla lingvistická bohemistika, výuka mateřského jazyka i průprava češtinářů ubírat. Jednotlivým prvkem a ústřední myšlenkou je propojování jazykovědné bohemistiky s vyučovací praxí, zachycování a zasvěcené komentování dynamiky relevantních řečových jevů i zajímavé lingvistické a lingvodidaktické konfrontace povahy diachronní.

Monografie M. Čechové se skládá ze dvou základních oddílů. První z nich, *Řeč – okno do světa*, obsahuje deset kapitol zabývajících se různými aspekty současného českého jazyka a čtyři recenze současných bohemistických prací, v nichž badatelka kriticky hodnotí přínos nově vydaných významných publikací a objasňuje svůj vztah

¹ Marie Čechová, *Svět v češtině a svět češtiny: za češtinou a pro češtinu*, Praha: Karolinum, 2022, 261 s. ISBN 978-80-88018-46-9.

k pojednávání problematice: k hranicím stylistiky, ke vztahu mluvenosti a spisovné řeči i k tzv. dobré češtině, k významu a změnám terminologie (včetně neologizace).

Ve druhé části studie nazvané *Spojené národy: Učitelé češtiny a žáci čtenář* nalézá dalších čtrnáct kapitol, které jsou rozděleny do dvou tematických okruhů: *Od základní školy po vysokou* a *Příprava na pedagogickou i odbornou komunikační praxi*.

Knihu ještě uzavírá přídatná pasáž, v níž autorka čtivou formou připomíná nejen vybrané významné osobnosti naší vysokoškolské bohemistiky, většinou dlouholeté spolupracovníky (Bohuslava Havránka, Jiřího Krause, Františka Daneše, Karla Svobodu), ale také sedmdesátileté jubileum renomovaného časopisu Český jazyk a literatura, který po celá desetiletí obětavě vede, a četná jiná témata.

Autorka přináší nejen inspirativní pohledy na současný stav a vývojové tendence naší mateřštiny (kupř. v souvislosti s ústupem od přechylování ženských příjmení poukazuje na nežádoucí postupné omezování vyjadřovacích možností češtiny), ale rovněž některá mimořádně přínosná ohlédnutí (mám na mysli např. porovnání znalostí funkčního a formálního tvarosloví žáků základních škol dnes a před padesáti lety, které pro dnešní školu vyznívá velmi nelichotivě). Kriticky nahlíží současnou jazykovou situaci (zmiňuje mimo jiné nejednotnost kodifikačních příruček vyúsťující nezřídka v nežádoucí nejistotu uživatelů jazyka) i zřejmou neujasněnost koncepce vyučování češtiny.

Již při letném pročitání obsahu publikace upoutá autorčina mimořádná šíře zájmů a nevšední rozpětí jejího odborného záběru. Čtenáři se totiž nabízí problematika morfologická i syntaktická, probírají se aktuální otázky domácí frazeologie, výstavba textu a navazování v něm i aspekty lingvodidaktické, pozornost je věnována také slovní zásobě, stylu a celé řadě dalších aspektů. Oceňuji autorčino zaujetí pojednávanou problematikou, její aktivní postoj k řečové situaci, která by podle jejího názoru neměla být pouhým pasivním objektem deskriptivních popisů, nýbrž měla být vykládána, odborně komentována, mělo by na ni být zasvěceně, poučeným způsobem působeno. V práci nalézáme rovněž přesahy do oblasti výuky jinojazyčných mluvčích, zahraničních bohemistů. Monografii M. Čechové uzavírá bilancující rozhovor s autorkou (*Místo epilogu: Bohemistka Marie Čechová*) u příležitosti udělení Ceny Milady Paulové 2019 za celoživotní přínos vědě v oblasti jazykovědy; samozřejmě je anglické resumé a výběrové rejstříky.

Z prostorových důvodů zdaleka není možné připomenout všechny významné pasáže a podněty jednotlivých kapitol, zastavím se proto jen u několika málo vybraných.

Klíčové místo podle mého soudu zaujímá hned první kapitola nazvaná *Komunikačně-stylový a systémový pohyb v současné češtině*. Velmi oceňuji skutečnost, že se M. Čechová hlásí k učení Pražského lingvistického kroužku, k jeho teorii spisovného

jazyka, funkčních stylů aj. Z dané pozice vytrvale vystupuje proti snad až anarchistickým tendencím a proudům hlásajícím a požadujícím nulové zásahy do (spisovného) jazyka (viz problémový koncept minimální intervence) a absolutizujícím roli kolokviálního úzu, odmítajícím užívání pojmu *norma*, přiznávajícím kodifikaci pouze roli doporučující, nikoliv „uzákoňující“, zpochybňujícím úlohu učení v procesu akvizice jazyka (podle jednoho z představitelů takových postojů, V. Cvrčka, je dokonce naučené jednání nepřírozené) apod.

M. Čechová správně, na základě dlouholetých zkušeností, s hlubokou znalostí problematiky vytrvale poukazuje na (možné) neblahé následky takových postojů: na vznik prací koncepčně neujasněných, na chaos a rozkolísanost jazykového výraziva i v oficiální komunikaci. V této souvislosti se nabízí celá řada otázek: Kam by vedla zamýšlená pluralita kodifikací? Kdo a na základě čeho by rozhodoval o jejich volbě a řečovém uplatnění? Jaký smysl by mělo pouhé pasivní zaznamenávání pestrého kaleidoskopu možností? Jaký by byl dopad pochybných avantgardních konceptů na vyučovací praxi? Kterou z kodifikací předložit k akvizici nerodilým mluvčím češtiny? Vše by nepochybně vyúsťovalo v ještě větší zmatek a nepřehlednost.

S přihlédnutím ke konvergentnímu směřování spisovné češtiny a kolokviálních variet, zejména češtiny obecné, se v monografii M. Čechové poukazuje mimo jiné na problematiku možného výhledového pospisovnění některých frekventovaných standardních tvarů.

Souhlasím s autorčíným důrazem na nutnost pěstování a propracovávání komunikačně koncipované řečové výuky ve školách (viz kapitolu o eliptičnosti a redundantnosti), neboť kultivované zvládnutí mateřštiny je zásadním předpokladem jejího vědomého a adekvátního užívání v komunikaci. Nejrozumnější řečová pochybení, nedostatečná úroveň komunikační kompetence v mateřském jazyce mohou vyúsťovat v částečnou i úplnou nesrozumitelnost výpovědí i celých komunikátů. Za velmi důležitou a poučnou proto pokládám rovněž kapitolu s názvem *Kam spěje vývoj flexe nejen proprii?* i další pasáže.

Čtenářově pozornosti doporučuji i tematický celek *Komentáře k současné češtině*, v němž se M. Čechová vyjadřuje k vybraným vědeckým publikacím z oblasti stylistické (J. Hoffmannová a kol. *Stylistika mluvené a psané češtiny*, 2016), syntaktické (kolektivní monografie *Syntax mluvené češtiny*, 2019) i lexikální (I. Bozděchová *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství)*, 2009; závěrečný komentář kriticky přibližuje knihu *Moje řeč* s podtitulem *Fejetónky Dobré češtiny*, 2016).

Uzavírám konstatováním, že pokládám nedávno publikovanou vědeckou monografii M. Čechové za užitečnou, zdařilou a přínosnou. Jsem si jist, že se setká jak v odborných kruzích, tak i u široké bohemistické čtenářské obce s pozitivním ohlasem

a odezvou. Domnívám se, že předložená práce nenechá nikoho lhostejným a že v ní každý z čtenářů nepochybně nalezne „svou“ problematiku.